

نگاهی تطبیقی به مصادیق اهل بیت علیهم السلام

سیدمرتضی عادل^{*}

چکیده

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله در حجة الوداع دو یادگار گران بها را برای مسلمانان بر جای گذاشت که مسلمانان، در یکی از آن دو یعنی در اهل بیت علیهم السلام و مصادیق آن، اختلاف کردند. این یادگار پیامبر صلی الله علیه و آله، ظرف مصادیق مختلفی قرار گرفته است. برخی اهل بیت علیهم السلام را همسران نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله، برخی بنی هاشم و بنی عبدالمطلب، برخی اصحاب کساء (پنج تن آل علیهم السلام) و ... دانسته اند.

اکثر نظرات و اقوال مطرح شده، مستنداتی ضعیف و قابل مناقشه بسیار دارند که باعث عدم پذیرش آنها شده است. تنها قول قوی میان اقوال مطروحه، قولی است که اهل بیت علیهم السلام را اصحاب کساء می داند و مستندات آن، مورد اتفاق شیعه و اهل سنت است. بر اساس مستندات رسیده از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه طاهرين علیهم السلام، قریب به اتفاق شیعیان، علاوه بر پنج تن آل عبا، نه تن از فرزندان امام حسین علیه السلام را که از ائمه دوازده گانه شیعیان می باشند را نیز، از اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله دانسته و تقریباً بر آن اتفاق دارند. ایشان اهل بیت علیهم السلام را پاک و معصوم می دانند و معتقدند که اگر در زمان

^{*} دانش پژوه کارشناسی ارشد فرق و مذاهب اسلامی / افغانستان.

وقوع جریان کساء، نه نفر دیگر نیز حضور داشتند، به طور یقین آن‌ها هم در زمره اصحاب کساء قرار می‌گرفتند.
 بر اساس مستندات محکمی که قول چهارم از اقوال مطروحه دارد و بر اساس مستندات دیگری از پیامبر ﷺ که در آن‌ها اهل بیت ﷺ و عترت خود را معرفی می‌کند و خود و اهل بیتش را نور واحد می‌دانند؛ این مطلب را می‌توان گفت که اهل بیت ﷺ، همان چهارده نور عصمت یعنی پیامبر ﷺ، فاطمه علیها السلام، علی علیهما السلام، حسن علیهما السلام، حسین علیهما السلام و نه سلاله پاک حسین علیهما السلام «پیامبر، فاطمه و ائمه اثنی عشر علیهما السلام» هستند.

واژگان کلیدی: اهل بیت ﷺ، مصادیق اهل بیت ﷺ، اصحاب کساء، همسران پیامبر ﷺ، ائمه اطهار علیهم السلام.

درآمد

قال رسول الله ﷺ: «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا كِتَابَ اللَّهِ وَ عِزَّتِي أَهْلِي بَيْتِي وَ إِنَّهُمَا لَنْ يَفْتَرِقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ الْحَوْضَ»^۱

یکی از مسائلی که بعد از رحلت پیامبر گرامی اسلام ﷺ در میان جامعه اسلامی مطرح بوده است و در موارد مختلفی اهمیت خود را نشان داده، بحث راجع به اهل بیت پیامبر ﷺ است. پیامبر ﷺ در حدیث معروف ثقلین که یکی از احادیث متواتر اسلامی بین عامه و خاصه است، دو رکن، دو تکیه‌گاه و دو یادگار بر جای می‌گذارد که یکی کتاب خدا یعنی قرآن کریم و دیگری عترت و اهل بیت^۲ پیامبر اسلام ﷺ می‌باشد.

اهمیت مسأله اهل بیت ﷺ از آن‌جا مشخص می‌شود که یکی از ثقلین قرار گرفته و در کنار قرآن، تضمین کننده سعادت مسلمانان می‌باشد و به فرموده پیامبر اکرم ﷺ قرآن و

۱- عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۷، ص ۳۲؛ محدث نوری، مستدرک الوسائل، ج ۳، ص ۳۵۵؛ مسلم نیشابوری، صحیح مسلم، ص ۱۲۰۰، حدیث ۶۱۱۹؛ هینمی، مجمع الزوائد، ج ۹، ص ۱۶۳؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۰۹؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۰۸ و ۱۱۷ و ...؛ ترمذی، سنن الترمذی، ج ۵، ص ۶۶۲؛ حدیث ۳۸۷؛ کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۸۷.
 ۲- میان عترت و اهل بیت ﷺ فرقی نیست، ابن منظور دو لسان العرب بر این مطلب تأکید کرده و دلیل بر ادعایش را حدیث ثقلین می‌داند. ج ۹، ص ۳۴.

اهل بیت علیهم السلام، هیچ‌گاه از یک‌دیگر جدا نخواهند شد و می‌توان گفت این دو لازمه یک‌دیگرند، یعنی هر کدام بدون دیگری نمی‌تواند ضامن سعادت یک مسلمان باشد. در رابطه با کتاب خدا، مناقشه‌ای وجود ندارد و مسلمانان، کتاب موجود را بالاتفاق می‌پذیرند و بر تغییرناپذیری آن تأکید می‌کنند، اما درباره اهل بیت علیهم السلام و مصادیق آن، اختلافات عمیقی وجود داشته و از ابتدای اسلام تاکنون محل نزاع و کشمکش‌هایی بوده است. ما در این مقال درصدد هستیم که اقوال مختلف درباره مصادیق اهل بیت علیهم السلام در میان مسلمانان را بیان کرده و در پایان با بررسی و نقد اقوال، با استعانت از آیات قرآنی و روایات، نظری را که به حق نزدیک‌تر است یا ما را به آن می‌رساند، بیابیم، تا اهل‌بیتی را که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به آن سفارش کرده بشناسیم و به آن تمسک جوئیم.

بخش اول: واژه‌شناسی اهل بیت علیهم السلام

واژه «اهل» در لغت در موارد گوناگون استعمال شده است. اهل در معنای خانواده، همسران، دختران، نزدیکان و اهل‌بیت در معنای ساکنین خانه، و اهل‌بیت پیامبر صلی الله علیه و آله در لغت در مورد همسران، فرزندان و داماد حضرت، مورد استفاده قرار گرفته است.

خلیل فراهیدی در کتاب العین، درباره واژه «اهل» این‌گونه می‌نویسد:

«أهل الرجل زوجته، و التأهل: التزوج و أهل الرجل أخصُّ الناس به، و أهل البيت: سكانه، و

أهل الاسلام من یدین به.»^۱

در مجمع البحرین نیز چنین آمده است که:

«أهل الرجل: آله و هم أشیاعه و أتباعه و أهل ملته، ثم کثر استعمال الأهل و الآل حتی سمی

بهما أهل البيت الرجل لأنهم اکثر من یتبعه و أهل کل نبی: أمته. قیل و منه قوله تعالی [و أمر أهلك

بالصلاة] و قد مرّ فی أنهم اهل‌بیته خاصّة و فلان أهل لكذا أو یستأهل لكذا ای حقیق به و أهل

البيت: سكانه. و أهل الاسلام: من یدین به.»^۲

ذیل مدخل «اهل» در مفردات راغب نیز این‌گونه آمده:

۱- فراهیدی، العین، ج ۴، ص ۸۹.

۲- طریحی، مجمع البحرین، ج ۵، ص ۳۱۴.

«أهل الرجل: من يجمعه و إياهم نسبٌ أو دين، أو ما يجرى مجراهما من ضاعةٍ و بيتٍ و بلد، و أهل الرجل في الاصل: من يجمعه و إياهم مسكن واحد، ثم تجوز به فقیل: أهل الرجل لمن يجمعه و إياهم نسبٌ و تعرف في أسرة النبي ﷺ مطلقاً إذا قيل: أهل البيت، بقوله عزوجل: «إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجل أهل البيت»^۱، و عُبر بأهل الرجل عن إمرأته»^۲

ابن منظور درباره اهل بیت نبی ﷺ در لسان العرب این گونه بیان می کند که:
«و اهل بیت النبى ﷺ: أزواجه و بناته و صهره، أعتى علياً ﷺ و قيل: نساء النبى ﷺ و الرجال الذى هم آله»^۳

بخش دوم: نظرات مختلف در باب مصادیق اهل بیت ﷺ

در رابطه با مصادیق اهل بیت ﷺ نظرات مختلفی آمده است که در این قسمت به بیان برخی از این نظرات می پردازیم.

الف) همسران پیامبر ﷺ

این نظر را عده ای از اهل سنت در مورد اهل بیت النبى ﷺ مطرح کرده و برای تأیید نظر خود از روایاتی که همسران پیامبر ﷺ را مصداق اهل بیت ﷺ می دانند، از کسانی مثل عکرمه و عروه نقل، و به کسانی چون ابن عباس و سعید بن جبیر نسبت داده اند، یاری جسته اند. بیش تر این روایات در مورد مصداق کلمه اهل بیت در آیه سی و سوم سوره احزاب که به آیه تطهیر شهرت دارد، وارد شده اند.

نمونه روایت هایی که طرف داران این نظریه به آن استناد می کنند روایت عکرمه است، بدین صورت که عکرمه در میان بازار فریاد می زد و کسی را که مصداق اهل بیت ﷺ را نساء نبى ﷺ نداند را به مباحله می طلبید: «عن علقمه: كان عكرمة ينادى في السوق [إنما يريد الله ليذهب عنكم

الرجس أهل البيت و يطهرکم تطهیراً] نزلت في نساء النبى ﷺ خاصة»^۴

۱- احزاب: ۳۳.

۲- راغب اصفهانی، مفردات ألفاظ قرآن، ص ۹۶.

۳- ابن منظور، لسان العرب، ج ۱، ص ۲۵۳.

۴- طبری، جامع البيان، ج ۲۲، ص ۸؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۸؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظيم، ج ۶، ص ۳۶۵.

سیوطی در تفسیر خود در این باره در ذیل آیه تطهیر این روایت را نقل می‌کند:
«من طریق سعید بن جبیر رضی الله عنه عن ابن عباس رضی الله عنهما، قال: نزلت فی نساء
النبی ﷺ»^۱.

ألوسی نیز در تفسیرش در ذیل همین آیه روایتی را به این شکل نقل می‌کند:
«عن عروة [ليذهب عنكم الرجس اهل بيت]، قال: یعنی أزواج النبي ﷺ»^۲.
از کسانی که مصداق اهل بیت ﷺ را همسران پیامبر ﷺ می‌دانند عکرمه و عروه، و از
کسانی که از آن دفاع کرده‌اند، ابن تیمیه، سلف وهابیت امروزی است؛^۳ هم‌چنین از معاصرین،
رهبر مقتول وهابیت پاکستان یعنی احسان الاهی ظهیر، از طرفداران این نظر بوده است.^۴
بر طبق روایت‌های گذشته، پیروان این نظریه فقط همسران پیامبر اکرم ﷺ را مصداق
اهل بیت ﷺ می‌شمارند.

ب) همسران پیامبر ﷺ و اصحاب کساء

برخی از اهل سنت بر این نظرند که اهل بیت ﷺ شامل همسران پیامبر ﷺ، هم‌چنین
فرزندان وی و حسن ﷺ و حسین ﷺ و حضرت علی ﷺ می‌شود. فخر رازی درباره
اهل بیت ﷺ چنین بیان می‌کند:

«و اختلفت الاقوال فی اهل بيت، و الأولى أن يقال هم أولاده و أزواجه و الحسن و الحسين
منهم و علی منهم ﷺ لأنه كان من اهل بيته بسبب معاشرته بينت النبي ﷺ و ملازمته للنبي ﷺ»^۵.
فرد دیگری که این نظر را مطرح می‌کند، ثعالبی است که این مطلب را در تفسیر خود بدین
صورت آورده:

«و الذي يظهر لي: أن اهل البيت أزواجه و بننه و بنوها و زوجها أعني علياً ﷺ و لفظ الآية
(منظور آیه تطهیر است) يقتضى أن الزوجات من اهل البيت لأن الآية فيهنّ و المخاطبة لهنّ»^۱.

۱- سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۸.

۲- آلوسی، روح المعانی، ج ۱۱، ص ۱۹۴.

۳- حرّانی، ابن تیمیه، منهاج السنّة، ج ۷، ص ۷۵.

۴- باقری، اهل بیت ﷺ از دیدگاه اهل سنت، ص ۲۳.

۵- فخر رازی، تفسیر فخر رازی (تفسیر کبیر یا مفاتیح الغیب)، ج ۲۵، ص ۲۱۰.

این نکته را نیز باید یادآور شد که این قول، قایلین زیادی ندارد.

ج) کسانی که صدقه بر آنها حرام است

۱- همسران پیامبر ﷺ و آل علی علیه السلام، آل عقیل، آل جعفر و آل عباس.

عده‌ای از اهل سنت بر این عقیده‌اند که اهل بیت نبی ﷺ، همسران ایشان، آل علی علیه السلام، آل عقیل، آل جعفر و آل عباس هستند. این نظر و قول مبتنی بر حدیث زیدبن أرقم است که در صحیح مسلم بیان شده است، زیدبن حیان نقل می‌کند که روزی همراه حصین بن سبّره و عمر بن مسلم نزد زیدبن أرقم رفتیم و از او خواستیم تا از شنیده‌های خود از رسول خدا ﷺ برای ما نقل کند. زید بعد از کمی تعارفات برای ما چنین گفت:

«قام رسول الله ﷺ يوماً فیناً خطیباً، بماء يدعى خمّاً، بین المکة و المدینة، فحمد الله و أثنى علیه و وعظ و ذکر. ثم قال: «أما بعد، ألا أيها الناس، فإنا أنا بشرٌ یوشک أن یأتی رسول ربی فأجیب، و أنا تارک فیکم ثقلین، أولهما کتاب الله، و استمسکوا به»، فحثّ علی کتاب الله و رعّب فیہ. ثم قال: «و اهل بیته، أذکرکم الله فی اهل بیته (سه بار فرمودند).» فقال له حصین: و من اهل بیته یا زید؟ ألیس نساءؤه من اهل بیته؟ قال: نساءؤه من اهل بیته، و لکن اهل بیته من حرم الصدقة بعده. قال: و من هم؟ قال: هم: آل علی علیه السلام، و آل عقیل، و آل جعفر و آل عباس. قال: کل هؤلاء حرم الصدقة؟ قال: نعم.»^۲

۲- بنی هاشم و بنی عبدالمطلب

نظر دومی که تحت عنوان کسانی که صدقه بر آنها حرام شده است، مطرح شده، این است که اهل بیت پیامبر ﷺ کسانی هستند که صدقه بر آنها حرام شده است؛ لکن آنها بنی هاشم و بنی عبدالمطلب هستند و همسران پیامبر ﷺ در آن جایی ندارند. هم‌چنین حدیث دیگری از زیدبن أرقم وجود دارد که وی در آن صراحتاً همسران پیامبر ﷺ را از زمره اهل بیت پیامبر ﷺ

۱- تعالی مالکی، جواهر الحسان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۳۴۶.

۲- نیشابوری، مسلم، صحیح مسلم، ص ۱۲۰۰، حدیث ۶۱۱۹.

خارج دانسته و آن‌ها (اهل بیت علیهم السلام) را کسانی می‌داند که از اصل و عقبه پیامبر ﷺ باشند و هم‌چنین صدقه بعد از پیامبر ﷺ بر آنان حرام شده باشد.

در این روایت که از یزید بن حیان نقل شده، از لسان او چنین آمده که: زید بن ارقم پس از بیان جریان ثقلین، هنگامی که ما از او درباره اهل بیت علیهم السلام سؤال کردیم، این‌گونه پاسخ داد: «فقلنا من اهل بیته؟ نساءه؟ قال: لا، وایم الله، إن المرأة تكون مع الرجل العصر من الدهر، ثم یطلقها فترجع إلى أبیها و قومها. اهل بیته أصله و عصبته الذین حرموا الصدقة بعده.»^۱

در تکمیل این قول می‌توان سخن صاحب تحفة الأخوذی بشرح جامع الترمذی را بیان کرد که از عبدالحق نقل می‌کند که «من حرم الصدقه علیهم» بنی‌هاشم هستند و بنی‌هاشم شامل آل علی علیهم السلام، آل عباس، آل جعفر و آل حارث می‌شود، زیرا تمامی اینان صدقه بر ایشان حرام گردید.^۲

امام نوری نیز در المجموع فی شرح المهذب، این نظر را به جمهور اهل سنت نسبت می‌دهد.^۳

د) أصحاب کساء (پیامبر اکرم ﷺ، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام)

تمام بزرگان و مفسران و دانشمندان شیعه و بسیاری از بزرگان اهل سنت بر این عقیده‌اند که منظور از اهل بیت پیامبر ﷺ، همان اصحاب کساء هستند که عبارتند از: علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام و البته خود پیامبر ﷺ نیز داخل در اهل می‌باشد.

وجود احادیث نبوی مهمی مانند حدیث کساء^۴ و... و روایاتی که در رابطه با شان نزول آیاتی مانند آیه تطهیر^۵، آیه مباحله^۶ و آیه مودت^۷ وارد گردیده، باعث استواری این دیدگاه شده است. به عنوان نمونه در این‌جا یک روایت را که در آن پیامبر ﷺ اهل بیت خود را معرفی می‌کند ذکر می‌کنیم؛ روایتی که شمول غیر را در اهل بیت جایز نمی‌داند حتی همسر پیامبر ﷺ را.

۱- همان، حدیث ۶۱۲۲.

۲- مبارک فوری، تحفة الأخوذی، ج ۱۰، ص ۲۱۶.

۳- نووی، المجموع فی شرح المهذب، ج ۱، ص ۷۶.

۴- به پی‌نوشت ۲۲ و ۳۵ مراجعه شود.

۵- به بخش چهارم، بحث در مورد آیه تطهیر مراجعه شود.

۶- به بخش چهارم، بحث در مورد آیه مباحله مراجعه شود.

۷- به بخش چهارم، بحث در مورد آیه مودت مراجعه شود.

عن أم سلمة: «إن النبي جَلَّلَ علي و حسن و حسين و فاطمةَ كساءً، ثم قال: أَللَّهُم هُوَلاءِ اهلِ بیتی و خاصَّتی، أَللَّهُم اذْهَبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ و طَهَّرْهُمْ تَطْهِيراً. فقالت أم سلمة: و أنا منهم؟ قال: إنکِ إلی خیر.»^۱

از امام صادق علیه السلام نقل شده است که اگر پیامبر صلی الله علیه و آله سکوت می‌کرد (اهل بیت علیهم السلام را معرفی نمی‌کرد)، آل عباس و عقیل و فلان و فلان به طمع می‌افتادند.^۲ در پایان این بخش باید این مطلب را خاطر نشان کرد که نظراتی دیگر از قبیل این که اهل بیت، امت پیامبر، تنها خود شخص پیامبر صلی الله علیه و آله، اهل مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله، خاصه چهار نفر یعنی علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام و... هستند هم وجود دارد، که قائلین اندک داشته و یا اصلاً قول بسیار ضعیف هستند که ما بدان‌ها نمی‌پردازیم.

بخش سوم: نقد و بررسی نظریات چهارگانه

در این بخش به بررسی و نقد نظرات ارائه شده در بخش دوم می‌پردازیم تا هر کدام را ارزیابی کرده و به قول حق نزدیک شویم.

الف) نظر اول

اولین نظری که در بخش دوم مطرح گردید، بیان‌گر این مطلب بود که مصداق اهل بیت علیهم السلام، همسران پیامبر صلی الله علیه و آله می‌باشند. از نکات عمده‌ای که قائلین این نظر به آن تمسک می‌جویند، قرینه سیاق در آیات (۳۸-۲۸) سوره احزاب است که مخاطب آیات، ازواج النبی صلی الله علیه و آله هستند و آیه تطهیر که کلمه «اهل البیت» در آن وجود دارد و خطاب به اهل بیت علیهم السلام شده است، در میان آن‌ها قرار دارد. لذا قائلین به این قول بر این عقیده‌اند که در میان آیاتی که احکام و دستوراتی را نسبت به زنان پیامبر صلی الله علیه و آله بیان می‌کند، اگر ناگهان از واژه «اهل بیت» مصادیق و

۱- «به درستی که پیامبر صلی الله علیه و آله کسای (عبایی) را بر علی و حسن و حسین و فاطمه علیهم السلام انداخت و فرمود: پروردگارا این‌ها (علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام) اهل بیت و خواص من هستند، پروردگارا هرگونه پلیدی را از آنان دور بفرما و آن‌ها را پاک بگردان...»؛ واحدی، أسباب النزول القرآن، ص ۳۶۹؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۶، ص ۳۶۶؛ سیوطی، الدر المنثور؛ ج ۵، ص ۱۹۸؛ آلوسی، روح المعانی، ج ۱۱، ص ۱۹۵؛ بحرانی، البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۴۶۵؛ طباطبائی، المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۸؛ کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۸۷.

۲- کوفی، فرات، تفسیر فرات الکوفی، ص ۱۱۰؛ کلینی، ج ۱، ص ۲۸۷؛ عروسی حویزی، نور الثقلین، ج ۴، ص ۲۷۴.

مخاطبان دیگری اراده شود، خلاف بلاغت قرآن کریم است. در نتیجه مصداق اهل بیت، همان نساء النبی ﷺ می باشند.

مورد دیگری نیز که قائلین به این نظریه به آن استناد می کنند روایت‌هایی از افرادی مثل عکرمة و عروه است و هم‌چنین روایتی که به ابن عباس نسبت داده می شود. در پاسخ و نقد به کسانی که قرینه سیاق را در آیات یاد شده در قرآن کریم دال بر این می دانند که ازواج النبی ﷺ مصداق اهل بیتند باید چنین گفت که:

اگر منظور از اهل بیت ﷺ در این آیه همسران پیامبر ﷺ باشد، مناسب این بود که مانند عبارات قبل و بعد از آیه تطهیر که خطاب به صورت جمع مؤنث است، در این آیه هم خداوند عزوجل از جمع مؤنث استفاده می کرد و می فرمود: «إنما یرید الله لیذهب عنک الرجس أهل البیت و یتطهراً تطهیراً»؛ در حالی که در این آیه ضمیر «کم» وجود دارد که ویژه ذکور است و با تکیه بر آن عملاً در وحدت سیاق خدشه وارد می شود.

البته بعضی از اهل سنت در این جا، استفاده از ضمیر «کم» را از باب غلبه (با فرض توجه خطاب به همسران و خود پیامبر ﷺ) و یا برگرداندن این ضمیر به اهل، دانسته^۱ و این چنین توجیه کرده‌اند که توجیه ضعیفی می باشد.

نکته دیگر این که نمونه‌هایی از جملات معترضه در آیات پیوسته قرآنی و نبودن وحدت سیاق در آن‌ها وجود دارد که می توان با آن، استدلال بر قرینه سیاق در سوره احزاب را نقض کرد. درباره روایاتی که از عکرمة و عروه نقل شده نیز باید گفت که این دو نفر از کسانی هستند که نسبت به امیرالمؤمنین علی ﷺ و اهل بیت ﷺ، کدورت داشته و کینه می ورزیده‌اند. درباره عکرمة باید مطالبی را ذکر کرد، از جمله این که:

ذهبی در میزان الاعتدال و دیگران، نسبت خارجی بودن و داشتن عقاید خوارج را درباره او مطرح کرده‌اند^۲ و این که وی پیرو فرقه اباضیه^۳ (از فرق خوارج) بوده است. هم‌چنین درباره او گفته شده: وی فردی دروغ‌گو و غیرثقه است و به حدیثش استناد نمی شود.^۴ فرزند ابن عباس نیز

۱- قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، ج ۱۴، ص ۱۸۳.

۲- ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۳، ص ۹۶.

۳- همان، ج ۳، ص ۹۶؛ ذهبی، سیر أعلام النبلاء، ج ۵، ص ۲۲.

۴- ذهبی، میزان الاعتدال، ج ۳، ص ۹۵.

در قضیه‌ای درباره او گفت که: «إن هذا الخبيث يكذب على أبي»؛ «این فرد خبیث بر پدرم دروغ می‌بندد.»

نکته دیگر در رابطه با عکرمه این که، وی دلیل قانع کننده‌ای درباره نزول آیه تطهیر، درباره همسران پیامبر ﷺ نداشته است و لکن با نوعی تهدید و وارد کردن فشار روانی و مبالغه، می‌خواست تا یقین افراد را متزلزل کند؛ بدین صورت که بقیه با خود خواهند گفت که اگر این شخص (عکرمه) نسبت به گفته خود یقین نداشت هرگز مردم را به مبالغه دعوت نمی‌کرد. البته برخی از جمله آیت‌الله محمدهادی معرفت رحمته، درصدد مبرّی کردن وی از برخی از اتهامات برآمده‌اند و لاقلاً گوشه‌ای از مطالب مخالف با عکرمه را، ساخته و پرداخته دشمنان وی دانسته‌اند.^۲

درباره عروه‌بن زبیر نیز باید گفت که او با بنی‌هاشم و اهل بیت علیهم السلام، دشمنی خاصی داشته است. درباره وی نوشته‌اند که هرگاه نام علی علیه السلام در حضور او برده می‌شد، از آن حضرت بدگویی و انتقاد می‌کرد^۳ و یا هنگام ذکر نام او، دستانش را بر یک‌دیگر می‌زد^۴ و به آن حضرت ناسزا می‌گفت. اسکافی نیز او را از جمله تابعینی شمرده است که اخبار زشتی درباره علی علیه السلام می‌ساختند.^۵

حاصل این که با وجود احوالات این دو نفر (عکرمه و عروه)، می‌توان دریافت که چنین ادعایی (نزول آیه تطهیر در شان همسران پیامبر صلی الله علیه و آله و این که آنان مصداق اهل بیتند) توسط افرادی غیر موثق و غیر قابل اعتماد، صورت گرفته، از این رو، به روایات آن‌ها نمی‌توان استناد کرد. به علاوه، این دو نفر در زمان نزول آیه تطهیر در محل نزول حضور نداشته‌اند و این بر ضعف این قول می‌افزاید. راجع به روایتی که به ابن عباس نسبت داده شده هم باید بیان‌گر این مطلب شویم که انتساب این روایت به او، جای تردید بسیار فراوان دارد، به دلیل این که او از

۱- همان، ص ۹۴؛ تستری، قاموس الرجال، ج ۶، ص ۳۲۷.

۲- معرفت، التفسیر و المفسرون، ج ۱، ص ۳۴۸ - ۳۶۲.

۳- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۴، ص ۱۰۲.

۴- تستری، قاموس الرجال، ج ۶، ص ۳۰.

۵- ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، ج ۴، ص ۶۳.

راویان اختصاص آیه تطهیر به اهل کساء و همچنین از احتجاج‌کنندگان به آیه تطهیر در مورد برتری اهل بیت علیهم السلام به شمار می‌رود.^۱

مطلب دیگری که در رابطه با این قول وجود دارد، این است که قائلین به آن، همسران پیامبر ﷺ را، مصداق اهل بیت علیهم السلام در آیه تطهیر معرفی می‌کنند که در آن خداوند عزوجل اهل بیت علیهم السلام را از هرگونه رجس و پلیدی مبرا می‌داند. حال آن که نمونه‌هایی از خود قرآن کریم مانند سوره تحریم، آیات ۵ و ۴ و همچنین سوره حجرات، آیه ۱۱، وجود دارد که به اعتراف مفسران شیعه و اهل سنت،^۲ این آیات در رابطه با دو تن از همسران نبی اکرم ﷺ است که به گناهانی از قبیل افشای اسرار پیامبر عظیم‌الشان اسلام و استهزای دیگران، آلوده شده بودند.

قرینه دیگر بر عدم دخول همسران پیامبر در اهل بیت وی، روایت مشهور أم سلمه است که توسط عده کثیری از اهل سنت و تشیع نقل شده، و بر طبق آن، وقتی أم سلمه از پیامبر ﷺ سؤال می‌کند که آیا من نیز، جزء اهل بیت هستم؟ پیامبر ﷺ، اهل بیت بودن او را نفی می‌کند و لیکن او را بر راه راست و خیر و نیکی و از همسران پیامبر می‌داند، و از طرفی ایشان خود یکی از مصادیق همسران رسول اکرم ﷺ می‌باشد. هنگامی که أم سلمه که یکی از بافضیلت‌ترین و شایسته‌ترین همسران نبی ﷺ است از دایره اهل بیت علیهم السلام بیرون باشد و شامل آن نشود، این مطلب قرینه محکمی خواهد بود بر عدم دخول دیگر ازواج پیامبر ﷺ در زمره اهل بیت علیهم السلام. به علاوه، در ادامه روایت أم سلمه، پیامبر ﷺ، اهل بیت خود را معرفی می‌کند، به این طریق که آن‌ها را در زیر عبارتی جمع کرده و می‌فرماید: «اللهم هؤلاء اهل بیتی»^۳

در نتیجه، مصداق اهل بیت علیهم السلام، نمی‌تواند همسران پیامبر ﷺ باشد و با توجه به شواهد و قرائنی که خواهد آمد، معین خواهد شد که منظور از اهل بیت و ثقل اصغر، حدیث ثقلین، چه کسانی می‌باشند.

۱- نیشابوری، حاکم، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۴۳؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۷، ص ۳۵؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۹.

۲- برای سوره حجرات به: مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۲، ص ۱۷۷؛ قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، ج ۱۶، ص ۳۲۶؛ طبرسی، مجمع البیان، ج ۹، ص ۲۰۲؛ و برای سوره تحریم به: طبری، جامع البیان، ج ۲۸، ص ۱۰۴؛ قرطبی، الجامع لأحكام القرآن، ج ۱۹، ص ۱۸۹؛ طوسی، التبیان، ج ۱۰، ص ۴۷؛ طبرسی، مجمع البیان، ج ۱۰، ص ۴۷۴؛ رجوع شود.

۳- رجوع شود به احادیث گذشته بحث حدیث کساء و همچنین: طبری، جامع البیان، ج ۲۲، ص ۵؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۲، ص ۲۵۱ و ج ۳، ص ۱۵۹؛ حسکائی، شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۳۳؛ برای رؤیت بقیه اسناد باید به کتب حدیثی تفسیری دیگر در عامه و خاصه رجوع کرد که بسیار فراوان هستند.

ب) نظر دوم

بر طبق نظریه دوم، اهل بیت شامل همسران پیامبر ﷺ و اصحاب کساء، یعنی پنج تن پیامبر ﷺ، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام می شود. در نقد و بررسی نظر اول این مطلب بیان گردید که ازواج النبی صلوات الله علیهم شامل اهل بیت نمی شوند. در نتیجه وقتی مصادیق این قول به طور کامل، مصداق اهل بیت نباشند، این نظر مورد پذیرش قرار نمی گیرد. زیرا بر اساس قاعده عقلی، هنگامی که جزئی از کل از بین برود، کل نیز از بین خواهد رفت.

ج) نظر سوم

قسمت اول از نظریه سوم بر اساس حدیث زیدبن أرقم شکل گرفته است. درباره حدیث زید باید به نکاتی چند، توجه داشت:

الف) زید در این حدیث می گوید: زنان پیامبر صلوات الله علیهم از اهل بیتند، لیکن اهل بیت پیامبر صلوات الله علیهم کسانی هستند که پس از او از صدقه محروم شده اند. وی در این جا، شمول در اهل بیت را مشروط بر محروم شدن از صدقه می داند، در حالی که این سخن او با قسمت قبل حدیث که ازواج النبی صلوات الله علیهم را هم جزء اهل می داند در تناقض است، به این علت که صدقه بر زنان پیامبر صلوات الله علیهم حرام نشد و فقط بنی هاشم بودند که از صدقه محروم گشتند.^۱

ب) نکته دیگر این که، گفته زید یک امر اجتهادی است و اجتهاد در نظر شخصی اصحاب، تا کاشف از قول و فعل و تقریر معصوم نباشد، برای ما حجیت پیدا نمی کند. اضافه بر آن، این اجتهاد زید، با نصوصی که از پیامبر صلوات الله علیهم در تعیین مصداق اهل بیت در حدیث کساء و... وارد شده است، تعارض دارد و در نتیجه از درجه اعتبار ساقط است.

ج) بعضی با توجه به کلمه «لکن»، پاسخ زید به حصین را استفهام انکاری دانسته اند، گو این که خود زید نیز ازواج النبی صلوات الله علیهم را جزء اهل بیت، نمی دانسته است.^۲

د) مطلب دیگری که نشان گر تعارض روایت زید و هم چنین تأکید بر نکته قبل می باشد، حدیث دوم از شخص زید است که در صحیح مسلم از یزیدبن حیان نقل شده که وقتی سخن

۱- عاملی، سیدجعفر مرتضی، اهل بیت علیهم السلام در آیه تطهیر، ص ۱۳۱.

۱- همان.

زید (در باب حدیث ثقلین) تمام شد، «فقلنا من اهل بیته؟ نساؤه؟ قال (زید): لا وایمُ الله، إن المرأة تكون مع الرجل العصر من الدهر، ثم يطلقها، فترجع إلى أبيها و قومها، اهل بیته أصله و عصبتُه الذین حرموا الصدقة بعده»^۱.

«گفتیم: اهل بیت پیامبر ﷺ چه کسانی هستند؟ (آیا) زنانش؟ زید گفت: نه به خدا سوگند، چه بسا زن مدتی با مرد زندگی می‌کند، سپس مرد او را طلاق می‌دهد و نزد پدر و قوم خود باز می‌گردد. اهل بیت (پیامبر ﷺ) اصل و عقبه او هستند، آن‌هایی که پس از او از صدقه محروم شدند».

ه) استدلال به حدیث اول درباره ورود همسران پیامبر ﷺ در زمره اهل بیت، پذیرفته نیست، مؤکد این حرف، سخن امام نوری در شرحش بر صحیح مسلم است که این‌طور بیان می‌کند: «مشهور و معروف این است که همسران پیامبر، اهل بیت محسوب نمی‌شوند، پس باید روایت اول را حمل بر معنای لغوی کنیم که به معنای ساکنان و اهل و عیال خانه هستند و گرنه همسران پیامبر ﷺ داخل «من حرم علیهم الصدقه» نمی‌شوند، چنان‌که روایت اول چنین می‌گوید»^۲.

و) نکته قابل تأمل دیگری که در حدیث اول زید وجود دارد این است که علاوه بر آل علی علیه السلام، آل عقیل، آل جعفر و آل عباس، تمامی بنی‌هاشم بعد از پیامبر ﷺ از صدقه محروم شدند نه فقط موارد نام‌برده شده،^۳ و این ضعف دیگری برای این روایت است. درباره قسمت دوم از نظریه سوم نیز باید عنوان کرد که:

اگر «من حرم علیهم الصدقه» را مصداق اهل بیت قرار دهیم، مرتکب اشتباه فاحشی خواهیم شد؛ زیرا طبق آیه تطهیر، اهل بیت، کسانی هستند که از هرگونه رجس و پلیدی به دورند، در حالی که بعضی از فرزندان آل عقیل، آل جعفر، آل عباس و حتی آل علی علیه السلام به جز یازده معصوم علیه السلام، دچار خطا و گناه شدند. به عنوان مثال می‌توان از خلفای عباسی که از بنی‌هاشم و

۲- مسلم نیشابوری، صحیح مسلم، ص ۱۲۰۱، حدیث ۶۱۲۲.
۳- نوری، المنهاج فی شرح صحیح مسلم، ص ۱۴۷۲.
۴- عاملی، سیدجعفر مرتضی، اهل بیت علیه السلام در آیه تطهیر، ص ۱۳۱.

از کسانی بودند که صدقه بر آن‌ها حرام شد نام برد که دستشان به خون افراد بی‌گناه فراوانی آلوده گردید.^۱ پس این قول نیز نمی‌تواند نشان‌دهنده اهل بیت واقعی باشد.

(د) نظر چهارم

بر طبق این نظر، پیامبر ﷺ، علی، فاطمه، حسن و حسین ﷺ، اهل بیتند. قائلین به این قول، به شان نزول برخی آیات و یا احادیثی استناد می‌کنند که در آن‌ها، پیامبر عظیم‌الشان اسلام، اهل بیت را به طور واضح و مشخص، معرفی کرده است. این احادیث در میان شیعه و اهل سنت فراوان است، تا حدی که اجماع تمام مفسران، بزرگان و علمای شیعه و جمهور علما و بزرگان اهل سنت،^۲ این مطلب قرار گرفته که پنج تن، مصداق واقعی اهل بیتند.

پس چون علمای شیعی ادعای تواتر، اجماع و اتفاق نظر جمهور بر این نظر را دارند^۳ و جمهور اهل سنت نیز این قول را درباره مصداق اهل بیت صحیح می‌دانند و نظر نگارنده نیز همین قول است، در بخش آینده به بررسی قول چهارم و شواهد و قرائنی که مؤکد این قول است به طور مستقل می‌پردازیم.

بخش چهارم: اهل بیت ﷺ کیستند؟

برای شناختن مصداق واقعی ثقل اصغر حدیث ثقلین، به بیان شواهد و قرائنی می‌پردازیم که آن‌ها را معرفی می‌کند و به طور واضح مشخص می‌نماید.

الف) آیه تطهیر، اهل بیت ﷺ، حدیث کساء

۱- برای نمونه می‌توان به جریان شهادت امام رضا ﷺ توسط مأمون عباسی اشاره نمود که بلا سیاست بازی‌های خاص خود، امام ﷺ را به شهادت رساند. اصفهانی، ابوالفرح علی بن الحسین، مقاتل الطالبین، تحقیق: احمد صقر، بیروت: موسسه الأعلمی، ج ۲، ۱۹۸۷م، ص ۳۳۷.

۲- طباطبایی، المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۱؛ ثعالی مالکی، جواهر الخسان، ج ۴، ص ۳۶۴؛ (علامه) حلی، نهج الحق و کشف الصدق، ص ۱۷۳.

۳- طباطبایی، المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۱؛ حسکانی، شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۱۸؛ آلوسی، روح المعانی، ج ۱۱، ص ۱۹۴.

یکی از مواردی که برای شناخت اهل بیت علیهم السلام باید به آن رجوع کرد، شان نزول آیه ۳۳ سوره احزاب در قرآن کریم است که «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» در آن قرار دارد.

در شان نزول این آیه روایات فراوانی از شیعه و اهل سنت، با تفاوت اندک در عبارت ولی با یک مضمون^۲، داریم که پیامبر صلی الله علیه و آله در آن ها اهل بیت را معرفی کند؛ هم چنین روایاتی که به آیه تطهیر مربوط می شود نیز یافت می شود که در آن مصادیق اهل بیت معرفی شده اند. ما به دلیل اختصار به ذکر نمونه هایی بسنده می کنیم، زیرا به گفته مفسران اهل سنت، روایاتی که مصداق اهل بیت را پنج تن آل کساء معرفی می کنند «غیر قابل احصاء»^۳ و «فراوان»^۴ هستند. در روایتی که جلال الدین سیوطی از چندین تن از بزرگان اهل سنت مانند ترمذی و ابن جریر، ابن منذر، حاکم نیشابوری، ابن مردویه و بیهقی نقل می کند و می گوید که ترمذی و حاکم، آن را صحیح دانسته اند، چنین آمده است:
عن ام سلمه قالت:

«فی بیتی نزلت «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ» وَ فِی الْبَيْتِ فَاطِمَةُ وَ عَلِيٌّ وَ الْحَسَنُ وَ الْحُسَيْنُ، فَجَلَّلَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صلی الله علیه و آله بِكِسَاءٍ كَانَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ قَالَ: «هُؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي، فَادْهَبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَ طَهِّرْهُمْ تَطْهِيراً».^۵
روایت دیگری از ام سلمه نقل شده است که:

«جاء النبی صلی الله علیه و آله إلی بیتی، فقال: لا تأذنی لأحدٍ، فجاءت فاطمه، فلم أستطع أن أحجبها عن أبيها، ثم جاء الحسن، فلم أستطع أن أمنعه أن یدخل علی جدّه و أمه و جاء الحسين فلم أستطع أن أحجبه عن جدّه و أمه رضی الله عنهما، ثم جاء علی علیه السلام فلم أستطع أن أحجبه، فاجتمعوا حول النبی علی بساطٍ. فجللهم نبی الله بكساء كان علیه، ثم قال: هؤلاء اهل بیتی فاذهب عنهم الرجس و طهرهم

۱- خداوند فقط می خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت علیهم السلام دور کند و کاملاً شما را پاک سازد.

۲- به حدیث ام سلمه تحت بحث اصحاب کساء و در شان نزول آیه تطهیر وارد شده، مراجعه شود.

۳- آلوسی، روح المعانی، ج ۱۱، ص ۱۹۴.

۴- حسکانی، شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۱۸.

۵- سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۸.

تطهیراً. فنزلت هذه الآية (آية التطهير) حين اجتمعوا على البسط. فقلتُ يا رسول الله، و أنا؟ قالت: فو الله ما أنعم و قال: إنك إلى خير^۱.

این روایات به خوبی مصادیق اهل بیت علیهم السلام را مشخص می کند و شمول غیر در آن، حتی همسر پیامبر، ام سلمه که از باتقواترین زنان پیامبر صلی الله علیه و آله می باشد را نفی می کند. روایاتی از این دست که معرف پنج تن به عنوان اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله است از افراد دیگری هم چون عایشه،^۲ نقل شده است که در کتب معتبر اهل سنت به سادگی یافت می شود.

در این جا نکته ای وجود دارد که برخی گمان می برند که ظاهر این روایت ها شمول پیامبر صلی الله علیه و آله را در آن ها را نشان نمی دهد در حالی که مورد خطاب آیه تطهیر شامل خود پیامبر صلی الله علیه و آله هم می شود. از ابوسعید خدری روایت شده که:

«قال رسول الله صلی الله علیه و آله: نزلت هذه الآية (آیه تطهیر) فی خمسة: فی و فی علی و فاطمه و حسن و حسین، إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس أهل البيت و يطهركم تطهیراً»^۳.

در هر صورت، آنچه درباره آیه تطهیر شهرت فراوان یافته است و خصوصیت ویژه ای اخذ کرده، حدیث کساء است که از ام سلمه و دیگران نقل شده و بر طبق آن، نبی اکرم صلی الله علیه و آله با توجهی ویژه، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام را زیر پارچه ای گرد آورد و سپس در حق آن ها فرمود: اینان اهل بیت من هستند.

دسته دیگری از روایات که با آیه تطهیر بی ارتباط نیست، روایاتی است که در آن ها این گونه بیان شده که پیامبر صلی الله علیه و آله، بعد از نزول آیه «وَأمر اهلک بالصلاة و اصطبر علیها»، برای مدتی طولانی هنگام رفتن به مسجد برای نماز، از خانه علی و فاطمه علیهم السلام عبور می کردند و اهل خانه را با عنوان «اهل بیت» خطاب قرار داده و سپس آیه تطهیر را قرائت می کردند. مدت زمان انجام

۱- طبری، جامع البیان، ج ۲۲، ص ۷؛ ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۶، ص ۲۶۷.

۲- مسلم نیشابوری، صحیح مسلم، حدیث ۶۳۲۶؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۵۹، حدیث ۴۷۰۷؛ طبری، جامع البیان، ج ۲۲، ص ۶.

۳- ابن کثیر، تفسیر القرآن العظیم، ج ۶، ص ۳۶۸؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۸؛ طباطبائی، المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۸؛ طبرسی، مجمع البیان، ج ۸، ص ۵۵۹.

این عمل پیامبر ﷺ در روایات متعدد به طور مختلفی نقل شده است. برخی آن را نه ماه،^۱ برخی شش ماه،^۲ چهل روز^۳ و ... دانسته‌اند.

از ابوسعید خدری روایت شده که گفت:

«لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ آيَةُ (طه: ۱۳۲) كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يَأْتِي بَابَ فَاطِمَةَ وَ عَلِيَّ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ فَيَقُولُ: الصَّلَاةُ رَحِمَكُمُ اللَّهُ، إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرَّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا؛^۴

هنگامی که این آیه (آیه ۱۳۲ سوره طه) نازل شد، پیامبر خدا به مدت نه ماه به هنگام رفتن برای هر نماز به در خانه علی عليه السلام و فاطمه عليها السلام آمده و چنین می‌فرمود: نماز، رحمت خداوند بر شما باد، خدا فقط می‌خواهد پلیدی را از شما اهل بیت دور کند و شما را کاملاً پاک کند.»

از انس بن مالک نیز روایت شده است که:

«أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ كَانَ يَمُرُّ بِبَابِ فَاطِمَةَ سِتَّةَ أَشْهُرٍ إِذَا خَرَجَ إِلَى صَلَاةِ الْفَجْرِ، يَقُولُ: الصَّلَاةُ يَا أَهْلَ الْبَيْتِ، إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ الرَّجْسُ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا.»^۵

«پیامبر ﷺ به مدت شش ماه هنگام رفتن به نماز صبح، از در خانه فاطمه عليها السلام گذر می‌کرد و چنین می‌فرمود: نماز ای اهل بیت، خدا فقط می‌خواهد پلیدی را از شما اهل بیت دور کند و شما را کاملاً پاک سازد.» و این روایات را ابن مالک و ترمذی، حسن، و حاکم نیشابوری، صحیح می‌دانند.^۶

حال اهل این خانه‌ها چه کسانی به جز علی و فاطمه و حسن و حسین عليهم السلام بودند و خطاب شده با عنوان اهل بیت قرار می‌گرفته‌اند.

۱- سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۹.
۲- همان؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۷۲.
۳- همان.
۴- طبرسی، مجمع البیان، ج ۷، ص ۵۹؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۹.
۵- سیوطی، الدر المنثور، ج ۵، ص ۱۹۹؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۷۳، حدیث ۴۷۴۸.
۶- ترمذی، سنن الترمذی، ج ۵، ص ۳۵۲، حدیث ۳۲۰۶؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۳۶۸.

ب) آیه مباحله و اهل بیت علیهم السلام

یکی دیگر از مواردی که برای معرفی و فضیلت اصحاب کساء به عنوان اهل بیت علیهم السلام به آن استناد می‌شود، آیه مباحله و شان نزول آن است. خداوند در سوره آل عمران در قرآن کریم به پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

«فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ.»^۱

این آیه مربوط به جریان مباحله پیامبر صلی الله علیه و آله با مسیحیان نجران است، در آن رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله، همراه با علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام و حسن و حسین علیهم السلام برای مباحله با مسیحیان نجران رفتند، ولی آن‌ها (مسیحیان) از مباحله دست کشیدند و ترسیدند. در آن جا بود که پیامبر صلی الله علیه و آله، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام را فراخواند و زیر عبای خود درآورد و فرمود: «اللهم هؤلاء أهلی»^۲، یعنی خدایا این‌ها اهل من هستند.

از سعدبن وقاص نیز نقل شده است که: وقتی آیه «فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَ...» نازل شد، رسول خدا صلی الله علیه و آله، علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام را فراخواند و فرمود: «اللهم هؤلاء أهلی؛ خدایا اینان اهل من هستند.»^۳

قسمتی از این روایت را حاکم نیشابوری نیز با سندی که آن را صحیح دانسته است، در کتاب خود المستدرک علی الصحیحین آورده است.^۴ در ضمن در بسیاری از کتب دیگر از اهل تسنن نیز، این مطلب بیان شده است.^۵

عده کثیری از اهل سنت هم آیه شریفه شصت و یکم سوره آل عمران را در شان پیامبر صلی الله علیه و آله علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام می‌دانند^۱ و از این رو عموم مفسران، مورخان و محدثان، این

۱- پس هر کس با تو درباره عیسی در مقام مجادله برآید بعد از آن که به احوال او آگاهی یافتی، بگو: بیایید ما و شما فرزندان و زنان و کسانی را که به منزله خودمان هستند بخوانیم و سپس به مباحله برخیزیم (در حق یکدیگر نفرین کنیم) تا دروغ‌گویان (و کافران) را به لعن و عذاب خدا گرفتار سازیم. آل عمران: ۶۱.

۲- مسلم نیشابوری، صحیح مسلم، حدیث ۶۱۱۴، ص ۱۹۸؛ ترمذی، سنن الترمذی، ج ۵، ص ۲۲۵ و ۶۳۸؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۲، ص ۳۹.

۳- رجوع به پانوشته قبل شود.

۴- حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۶۳.

۵- به عنوان مثال: نسائی، السنن الکبری، ج ۵، ص ۱۰۷.

آیه را فضیلتی بزرگ برای اهل بیت علیهم السلام می‌شمارند. یکی از آن‌ها مفسر بزرگ اهل سنت، زمخشری است که می‌گوید: «و فيه دليل لا شيء أقوى منه على فضل أصحاب الكساء»^۲ در آن (آیه مباهله) دلیلی بر فضل و برتری اصحاب کساء هست که هیچ دلیل قوی‌تر از آن یافت نمی‌شود.»

در هر حال تردیدی نیست که منظور از اهل پیامبر صلی الله علیه و آله در این روایت‌ها، همان اهل بیت آن حضرت است و به این قرینه که پیامبر صلی الله علیه و آله در مقام معرفی اهل و اهل بیت خود فقط همین چهار نفر را نام می‌برد، معلوم می‌شود که از کلمه اهل معنای لغوی آن - که شامل اهل و عیال و زوجات هم می‌شود - را قصد نکرده است، بلکه معنایی را قصد کرده که افراد آن، همان افراد نام برده شده یعنی علی و فاطمه و حسن و حسین علیهم السلام می‌باشند.

ج) آیه مؤدت و اهل بیت علیهم السلام

آیه بیست و سوم سوره شوری در قرآن کریم را، آیه مؤدت یا آیه قریبی می‌نامند. پیامبر صلی الله علیه و آله در آیه به مسلمانان می‌فرماید که من از شما اجر و پاداشی جز مؤدت و محبت با نزدیکان نمی‌خواهم: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَ...». در این آیه، محل بحث در مصداق قریبی است و نظر مشهور اهل سنت و تمام شیعه این است که مراد از قریبی اهل بیت پیامبر صلی الله علیه و آله و یا همان اصحاب کساء است. در این جا دو نمونه از روایات اهل سنت را ذکر می‌کنیم. حاکم حسکانی در شواهد التنزیل، روایتی را از امام حسین علیه السلام در ذیل آیه مؤدت نقل می‌کند که ایشان در ضمن خطبه‌ای فرمود: «إن القرابة التي عظم الله حقها و أمر برعايتها و أن يسأل نبيه الأجر له بالمودة لأهلها قرابتنا أهل البيت»^۳ قرابتی که خدا حق آنان را بزرگ شمرده و امر کرده است به رعایت آن، و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله مؤدت ایشان را به عنوان اجر خواسته است، قرابت ما اهل بیت است.»

در این روایت، قریبی، به صراحت در معنای اهل بیت استفاده شده است.

۱- آلوسی، روح المعانی، ج ۲، ص ۱۸۲؛ واحدی، أسباب النزول القرآن، ص ۱۰۸؛ حسکانی، شواهد التنزیل، ج ۱، ص ۱۵۶ و ۱۶۰.

۲- زمخشری، الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل، ج ۱، ص ۳۷۰.

۳- حسکانی، شواهد التنزیل، ج ۲، ص ۲۰۶؛ هم‌چنین نگاه کنید به: بحرانی، البرهان، ج ۴، ص ۸۲۰.

تعداد کثیری از مفسران اهل سنت نیز برای تعیین مصداق آیه قربی، این روایت را آورده‌اند که: اصحاب پس از نزول آیه قربی از رسول خدا ﷺ پرسیدند: «یا رسول الله! من قرابتک الذین وجبت علینا مودتهم؟ قال ﷺ: علی و فاطمه و ابناهما؛ ای رسول خدا، نزدیکان شما که مؤدت آن‌ها بر ما واجب گردید، چه کسانی هستند؟ حضرت فرمود: علی و فاطمه و پسرانشان (حسن و حسین علیهما السلام)»^۱ با توجه و با در نظر گرفتن این روایات، اولاً مصداق قربی در این آیه اهل بیت می‌باشد و ثانیاً اهل بیت، طبق نظر اکثر مفسرین اهل سنت و شیعه، همان اصحاب کساء هستند که پیامبر ﷺ آن‌ها را مصداق آیه تطهیر می‌داند.

بخش پنجم: دخول ائمه اثنی عشر در زمره اهل بیت علیهم السلام

در طی مطالب گذشته و شواهد و قرائتی که بیان شد، وضوح این که اصحاب کساء، اهل بیت پیامبر ﷺ هستند، نمایان گردید؛ اما آیا ائمه دوازده‌گانه شیعه هم شامل اهل بیتند یا خیر؟ تقریباً تمامی شیعه اتفاق نظر دارند که پیامبر ﷺ و فاطمه علیها السلام و علی علیهما السلام و یازده امام دیگر، همگی اهل بیت نبی ﷺ و معصوم‌اند. در روایات بسیاری وارد شده است که این چهارده نفر همگی نور واحد هستند.^۲ هم‌چنین پیامبر در موارد مختلفی می‌فرماید: «من و اهل بیتم، نور واحد هستیم»^۳ و نیز روایاتی مبنی بر این که ائمه بعد از پیامبر ﷺ دوازده نفر از قریش می‌باشند که اعلم مردم‌اند، آن‌ها همان عترت پیامبرند و از گوشت و خون او هستند^۴ و همگی پاک و معصوم‌اند،^۵ وجود دارد.

۱- واحدی، أسباب النزول القرآن، ج ۲، ص ۱۹۴؛ سیوطی، الدر المنثور، ج ۶، ص ۷؛ شوکانی، فتح القدير، ج ۴، ص ۶۱۵؛ بیضاوی، أنوار التنزیل، ج ۵، ص ۸۰؛ ابن ابی حاتم، تفسیر القرآن العظیم، ج ۱۰، ص ۳۲۷۶؛ نظام‌الدین نیشابوری، تفسیر غرائب القرآن، ج ۶، ص ۷۴.

۲- نباطی بیاضی، الصراط المستقیم، ج ۲، ص ۱۴۱؛ نعمانی، الغیبة، ص ۹۲.

۳- خزاز قمی، کفایة الأثر، ص ۶۹؛ مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۰۲؛ دیلمی، إرشاد القلوب إلى الصواب، ج ۲، ص ۴۱۵.

۴- مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۰۴؛ خزاز قمی، کفایة الأثر، ص ۹۲.

۵- جوینی خراسانی، فرائد السمطين، ج ۲، ص ۱۳۳، حدیث ۴۳۰؛ (شیخ) صدوق، عیون أخبار الرضا، ج ۱، ص ۶۴، حدیث ۳۰.

پیامبر ﷺ در حدیثی چنین می‌فرماید: «... اهل بیته من ولد علی و فاطمه و تسعة من صلب الحسين أئمة الابرار، هم عترتی من لحمی و دمی»^۱.

روایتی دیگر نیز بدین گونه داریم که فردی پس از سخن پیامبر ﷺ درباره ثقلین و تذکر ایشان نسبت به اهل بیت، از ابوهریره، سؤال می‌کند: «فمن اهل بیته؟ نساؤه؟ قال (ابوهریره): لا، اهل بیته أصله و عصبته و هم الائمة الاثنی عشر الذین ذکرهم الله فی قوله «و جعلنا کلمة باقیة فی عقبه»^۲.

پیامبر گرامی اسلام ﷺ در این روایات، ائمه دوازده گانه را اهل بیت و عترت خود معرفی می‌کند.^۳ هم‌چنین در روایات رسیده از نبی مکرم اسلام ﷺ و ائمه طاهرین علیهم‌السلام بر سرایت دادن عنوان اهل بیت بر امامان دوازده گانه تأکید شده است.^۴ نیز ائمه علیهم‌السلام به عنوان فضیلتی بر این لقب، در برابر مخالفان احتجاج می‌کردند.^۵ این‌ها همه بیان‌گر این است که آن‌ها از اهل بیتند و اگر این معصومین در زمان نزول آیه تطهیر و وقوع جریان کساء حضور داشتند، به یقین، آن‌ها هم توسط پیامبر ﷺ به زیر کساء خوانده می‌شدند.

حاصل آن‌که، هر چند شواهدی بر عمومیت مفهوم اهل بیت مانند اطلاق بر تمامی بنی‌هاشم و ... وجود دارد،^۶ اما آن‌چه اکنون مورد پذیرش قریب به اتفاق شیعه است و بر طبق روایات و احادیث رسیده از پیامبر ﷺ و سایر معصومین علیهم‌السلام به آن اعتقاد دارند، این است که اهل بیت همان ۱۴ معصوم یعنی پیامبر ﷺ، علی علیه‌السلام، فاطمه علیها‌السلام، حسن علیه‌السلام، حسین علیه‌السلام، علی بن حسین علیه‌السلام، محمد بن علی علیه‌السلام، جعفر بن محمد علیه‌السلام، موسی بن جعفر علیه‌السلام، علی بن موسی علیه‌السلام، محمد بن علی علیه‌السلام، علی بن حسین علیه‌السلام، حسن بن علی علیه‌السلام و حجت بن الحسن (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، می‌باشند و اینان‌اند که ثقلی از ثقلین و همتای قرآن در هدایت و نور و

۱- خزاز قمی، کفایة الأثر، ص ۹۲.

۲- مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۱۵ و ۳۱۶؛ آیه در ضمن حدیث مربوط به سوره زخرف، آیه ۲۸ می‌باشد.

۳- مجلسی، بحار الانوار، ج ۳۶، ص ۳۰۹؛ شیخ صدوق، معانی الأخبار، ص ۹۲.

۴- شیخ صدوق، معانی الاخبار، ص ۹۴؛ کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۲۸۷؛ عروسی حویزی، نور الثقلین، ص ۲۷۳-۲۷۷.

۵- حرآنی، تحف العقول، ص ۳۱۳.

۶- باقری، اهل بیت علیهم‌السلام از دیدگاه اهل سنت، ص ۲۶-۳۲.

عصمت‌اند و تمسک به آن‌ها باعث نجات از گمراهی و جدایی از آن‌ها، جدایی از قرآن و باعث گمراهی می‌شود.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

اهل‌بیت ممکن است از نظر لغوی بر افرادی از قبیل ازواج و اهل و عیال، فرزندان، نزدیکان و خویشاوندان و... اطلاق شود؛ اما از نظر اصطلاحی شامل افراد خاصی می‌شود. اهل‌تسنن و تشیع، با توجه به شان نزول آیاتی مانند آیه تطهیر، آیه مؤدت و آیه مباحله و احادیثی مانند حدیث معروف کساء و... که معرف اهل‌بیت پیامبر ﷺ هستند، پنج تن اصحاب کساء را اهل‌بیت می‌دانند.

مورد اختلاف اهل تشیع و تسنن در این است که قریب به اتفاق شیعیان، نه سلاله پاک از نسل حسین علیهما السلام را به اصحاب کساء اضافه کرده و همه آن‌ها را مصادیق واقعی اهل‌بیت می‌دانند؛ اما اهل‌تسنن علاوه بر شمول اهل کساء و همچنین احقیقیت آن‌ها در اهل‌بیت، افراد دیگری مانند ازواج النبی ﷺ را نیز از اهل‌بیت پیامبر ﷺ می‌دانند.

بنابراین می‌توان گفت بارزترین مصداق رکن ثقلین که تمسک به آن به همراه قرآن موجب سعادت و نجات می‌شود، در نزد اهل تشیع و تسنن، پنج تن آل‌عبا، یعنی رسول‌الله ﷺ، علی علیهما السلام، فاطمه علیها السلام، حسن علیهما السلام و حسین علیهما السلام هستند.

